

Рубрика 8 - Кримінальне право та процес, кримінологія, кримінально-виконавче право

УДК 343.13

Страшок А. А.,

доктор філософії в галузі права, старший викладач кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права Донецького національного університету імені Василя Стуса

Щодо функції сприяння кримінальному провадженню та суб'єктів, які її здійснюють

Concerning the function of supporting criminal proceedings and the entities who perform it

В науковій статті досліджено місце функції сприяння кримінальному провадженню у системі кримінальних процесуальних функцій та визначено суб'єктів, які її здійснюють. Зроблено висновок, що єдиного визначення кримінальних процесуальних функцій не існує. Проаналізовано праці науковців щодо системи кримінальних процесуальних функцій з метою визначення місця в ній функції сприяння кримінальному провадженню та встановлено, що їх думки різняться. Зроблено висновок, що низка вчених будують систему кримінальних процесуальних функцій опираючись виключно на засаду змагальності кримінального провадження та виділяють три основні функції: 1) обвинувачення; 2) захист; 3) правосуддя (вирішення кримінальної справи). Проте, на думку автора, розуміння системи функцій виходячи виключно з відображення змагального характеру судового провадження та елементів змагальності досудового провадження викликає обґрунтовану критику, аргументи проти якої наведені у роботі. Автор робить висновок, що виокремлення самостійної функції сприяння кримінальному провадженню є цілком правильним, адже такий напрямок кримінальної процесуальної діяльності містить всі характерні особливості кримінальної

процесуальної функції, внаслідок чого виділяє чотири основні ознаки, які їй притаманні виходячи з особливостей (ознак) кримінальних процесуальних функцій загалом: 1) векторність; 2) суб'єктність; 3) генеруючий характер; 4) нормативність. В основу виокремлення суб'єктів, які здійснюють функцію сприяння кримінальному провадженню автором покладено процесуальний інтерес, що дає можливість відділяти суб'єктів, які здійснюють таку функцію від інших суб'єктів, які виконують інші кримінальні процесуальні функції. На основі цього до суб'єктів, які здійснюють функцію сприяння кримінальному провадженню віднесено: заявника, викривача, свідка, понятого, експерта, спеціаліста, перекладача, секретаря судового засідання, судового розпорядника, а також осіб не указаних у п. 25 ст. 3 КПК України, однак таких, що також можуть бути віднесені до інших учасників кримінального провадження - статисти та батьки, опікуни, піклувальники, конфіденційний співробітник, представник персоналу органу пробації, адвокат свідка, заставодавець, поручитель, адміністрація дитячої установи, яким передано під нагляд неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого (якщо вони не визнані законними представниками, оскільки у цьому випадку вони виконують функцію захисту).

Ключові слова: кримінальні процесуальні функції, кримінальний процес, кримінальне провадження, суб'єкти, ознаки.

The scientific article examines the place of the function of facilitating criminal proceedings in the system of criminal procedural functions and identifies the subjects that perform it. It was concluded that there is no single definition of criminal procedural functions. The works of scientists regarding the system of criminal procedural functions were analyzed in order to determine the place of the function of facilitating criminal proceedings in it, and it was established that their opinions differ. It was concluded that a number of scientists build a system of criminal procedural functions based exclusively on the principle of adversarial criminal proceedings and distinguish three main functions: 1) prosecution; 2) protection; 3) justice (solving a criminal case). However, in the author's opinion, the understanding

of the system of functions based solely on the reflection of the competitive nature of the court proceedings and elements of the competition of the pre-trial proceedings causes justified criticism, the arguments against which are given in the work. The author concludes that singling out the independent function of facilitating criminal proceedings is quite correct, because such a direction of criminal procedural activity contains all the characteristic features of the criminal procedural function, as a result of which he singles out four main features that are inherent to it based on the features (characteristics) of criminal procedural functions in general: 1) vectority; 2) subjectivity; 3) generating character; 4) normativity. The basis for singling out subjects that perform the function of facilitating criminal proceedings is the procedural interest, which makes it possible to separate subjects that perform this function from other subjects that perform other criminal procedural functions. On the basis of this, subjects performing the function of facilitating criminal proceedings include: applicant, whistleblower, witness, eyewitness, expert, specialist, translator, court secretary, court administrator, as well as persons not specified in Article 25. 3 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, however, those who can also be classified as other participants in criminal proceedings - extras and parents, guardians, custodians, a confidential employee, a representative of the staff of the probation authority, a witness's lawyer, a mortgagor, a guarantor, the administration of a children's institution to whom a minor has been placed under supervision the suspect, the accused (unless they are recognized as legal representatives, since in this case they perform the function of protection).

Key words: criminal procedural functions, criminal process, criminal proceedings, subjects, signs.

Постановка проблеми. Кримінально-процесуальна діяльність являє собою взаємопов'язану роботу держави, яка представлена системою різних органів та суб'єктів, які наділені певними правами, обов'язками та відповідальністю для вирішення поставлених перед ними задач.

Вивчаючи законодавство та практику, бачимо, що з моменту повідомлення особою про кримінальне правопорушення до стадії виконання вироку у кримінальному процесі приймають участь багато суб'єктів, кожен з яких наділений власною компетенцією та виконує покладені на нього функції. Не вдаючись до дискусії щодо їхньої кількості, хотілось би зауважити лише одне: кримінальна процесуальна діяльність, побудована на засаді змагальності, має три таких основних – обвинувачення (кримінальне переслідування), захист та правосуддя та допоміжні функції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питання кримінальних процесуальних функцій присвячено роботи низки вчених-процесуалістів, як Ю. П. Аленін, О. М. Бандурка, В. В. Вапнярчук, І. В. Гловюк, Ю. М. Грошевий, В. С. Зеленецький, О. В. Капліна, Л. М. Лобойко, В. Т. Маляренко, О. Р. Михайленко, М. І. Мичко, В. Т. Нор, Г. П. Серeda, В. В. Сухонос, В. М. Тертишник, О. М. Толочко, О. Г. Шило, М. Є. Шумило та ін. При цьому, дані науковці досліджують кримінальні процесуальні функції в загальному.

Саме тому **метою даної статті** є дослідження місця функції сприяння кримінальному провадженню у системі кримінальних процесуальних функцій, визначення її ознак та суб'єктів, які її здійснюють.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кримінально-процесуальну діяльність можна визначити як систему взаємопов'язаних процесуальних дій та рішень суб'єктів, які тим чи іншим чином беруть участь у кримінальному судочинстві та наділяються у зв'язку із цим кримінально-процесуальною компетенцією або кримінально-процесуальним статусом, яка урегульована нормами кримінально-процесуального права та спрямована на забезпечення належного застосування норм матеріального (найперше - кримінального) права шляхом швидкого, повного та об'єктивного встановлення обставин у справі, справедливого судового розгляду, умовами якої є охорона прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть в ній участь [1, с. 466-467]. Саме основні напрями такої діяльності

називаються кримінально-процесуальними функціями. Не ставлячи за мету дослідження поняття та сутності кримінальних процесуальних функцій, для правильного їх розуміння читачем, вважаємо за доречне навести декілька визначень наданих даному поняттю вітчизняними науковцями.

Не зважаючи на те, що дослідженню питання кримінальних процесуальних функцій присвячено роботи низки вчених-процесуалістів, проте єдиного поняття не вироблено. При цьому багатьма вченими було запропоновано власні визначення. Наприклад, Ю. М. Грошевий визначає функції як виражені в законі основні напрями процесуальної діяльності, що здійснюються з метою реалізації завдань кримінального провадження суб'єктами, уповноваженими на ведення процесу або наділеними правами для активної участі у кримінальному провадженні для захисту своїх прав та законних інтересів [2, с. 17]. Схожу думку висловлює І. В. Гловюк, яка зазначає, що кримінально-процесуальна функція - це обумовлений завданнями кримінального провадження певний самостійний напрямок діяльності суб'єкта (суб'єктів) кримінального провадження, що має самостійні завдання, визначає права та обов'язки суб'єкта (суб'єктів) / їх компетенцію та реалізується за допомогою кримінально-процесуальних засобів у формі, регламентованій кримінальним процесуальним законодавством [3, с. 367]. На думку Л. М. Лобойко та О. А. Банчук під кримінальними процесуальними функціями слід розуміти основні напрями кримінальної процесуальної діяльності, при цьому основними напрями можна називати лише ті, що відображають суть змагальної побудови кримінального процесу, інші ж учасники кримінального процесу (свідки, експерти, поняті) теж здійснюють певну кримінальну процесуальну діяльність, але напрями, в яких вони діють, є занадто «дрібними», щоб називатися кримінальними процесуальними функціям; особи, які у кримінальному процесі не виконують функції обвинувачення, захисту, правосуддя, лише допомагають реалізації цих функцій [4, с. 24-25].

Аналізуючи праці науковців щодо системи кримінальних процесуальних функцій, бачимо, що їх думки різняться. Зазначимо, що протягом історичного розвитку науки кримінального процесу висловлювались різні погляди щодо системи кримінальних процесуальних функцій та їх класифікації на певні рівні та види. Л. Карабут будує систему кримінальних процесуальних функцій виходячи з принципу змагальності кримінального процесу та виділяє лише три основні функції: 1) обвинувачення; 2) захист; 3) правосуддя (вирішення кримінальної справи) [5, с. 46]. І. М. Зубач поділяючи попередню думку виокремлює три аналогічні функції: 1) обвинувачення; 2) захисту; 3) судового розгляду (функція вирішення справи по суті у межах судового розгляду) [6, с. 180].

Варто зазначити, що розуміння системи функцій виходячи виключно з відображення змагального характеру судового провадження та елементів змагальності досудового провадження викликає обґрунтовану критику, адже: – по-перше, їх не доцільно було механічно переносити на незмагальне досудове провадження; – по-друге, вказаними функціями не вичерпувались основні напрямки кримінальної процесуальної діяльності, до яких залучалась ціла низка різних суб'єктів кримінального провадження; – по-третє, виникла необхідність вироблення єдиної системи кримінальних процесуальних функцій для всього кримінального процесу, не обмежуючись судовим провадженням і рамками принципу змагальності.

Так, іншої думки дотримується Ю. М. Грошевий та виділяє три основні функції про які йшлося раніше та функції досудового розслідування, судового контролю, нагляду за додержанням законів, органами, які проводять оперативну-розшукову діяльність, досудове розслідування, підтримання цивільного позову, заперечення проти цивільного позову [7, с. 18]. Л. Д. Удалова та В. В. Рожнова додатково виокремлюють такі функції як: функцію розслідування; функцію нагляду за додержанням законності; функцію кримінального переслідування; функцію судового контролю; профілактичну функцію [8, с. 34-35].

Як зазначає В. В. Вапнярчук, з чим ми повністю погоджуємося, у змагальному кримінальному процесі виділяють три основні функції: обвинувачення, захисту і вирішення справи (здійснення правосуддя). Основними їх справедливо називають тому, що вони завжди, обов'язково виявляються в центральній стадії процесу, і їх виділення визначає змагальну побудову судового розгляду. Однак, вважаємо, що цілком правомірно підтримати висловлену в науковій літературі думку про те, що є всі підстави говорити про існування в публічно-змагальному кримінальному процесі (до якого належить, на наш погляд, і сучасний український) ще однієї функції – сприяння здійсненню правосуддя. Саме її виконують такі суб'єкти, як свідок, експерт, понятий, перекладач, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник [9, с. 161-162].

Найбільш вдалою на наш погляд та такою, що заслуговує уваги є думка І. В. Гловюк, яка за критерієм ступеня значення для досягнення мети та вирішення завдань кримінального провадження виділяє такі кримінальні процесуальні функції: 1) основні кримінально-процесуальні функції до яких авторка відносить - кримінальне переслідування, захист і правосуддя; 2) додаткові кримінально-процесуальні функції (розслідування, судовий контроль; забезпечення слідчим суддею доказів; забезпечення законності та обґрунтованості обмеження прав та свобод учасників кримінального провадження та інших осіб; прокурорський нагляд; відомче процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, коригуюча функція, міжнародне співробітництво, законоохоронна функція); 3) побічні кримінально-процесуальні функції, які спрямовані на реалізацію цивільно-правових інтересів у кримінальному провадженні: забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, заперечення проти цивільного позову, реабілітаційна функція; 4) допоміжна кримінально-процесуальна функція (це напрямки діяльності інших суб'єктів (заявників, свідків, адвокатів свідків, експертів, перекладачів, понятих, спеціалістів, заставодавців,

поручителів, секретаря судового засідання, судового розпорядника та ін.) [10, с. 71-74].

Як вже зазначалось, функцію сприяння кримінальному провадженню виділяють безліч науковців при цьому називаючи її по різному (допоміжна, сприяння кримінальному провадженню, забезпечувальна тощо). На наш погляд, виділення такої самостійної функції є цілком правильним, адже такий напрямок кримінальної процесуальної діяльності містить всі характерні особливості кримінальної процесуальної функції. Проте, вважаємо, що більш точною її назвою, яка відобразить її призначення, її сутнісну характеристику, є – сприяння кримінальному провадженню. Даючи характеристику даній функції, вважаємо за необхідне, виділити основні ознаки, які їй притаманні виходячи з особливостей (ознак) кримінальних процесуальних функцій загалом.

Перша ознака – *суб'єктність*, полягає в тому, що вона здійснюється цілою низкою суб'єктів процесу, які мають різні процесуальні інтереси. Проте відмінність процесуальних інтересів не перешкоджає можливості об'єднання їх в одну групу за функціональною спрямованістю, оскільки їх інтерес зумовлюється не матеріально-правовими потребами щодо вирішення кримінально-правового спору, а тими вимогами, які ставляться до них законом та правовими засобами реалізації свого правового статусу.

Друга особливість функції сприяння кримінальному провадженню – *векторність*. Цільова спрямованість діяльності зі сприяння кримінальному провадженню відображається в назві цієї функції. Таке сприяння, якщо говорити конкретніше, спрямоване на реалізацію процесуального інтересу певного суб'єкта, який здійснює цю функцію, а також процесуального інтересу суб'єкта, якому сприяє останній, а в кінцевому рахунку – на досягнення мети і виконання завдань кримінального провадження.

Третя особливість функції сприяння здійсненню кримінального провадження полягає в тому, що вона зумовлює не тільки виконання її певними суб'єктами, а й генерування необхідного для участі у кримінальному

провадженні обсягу їх прав і обов'язків та їх реалізацію (*генеруючий характер*). Такі права і обов'язки суб'єктів цієї функції є змістом їх правового статусу (і як наслідок змістом виконуваної ними функції), обумовлені специфічною спрямованістю діяльності кожного з них та в основному регламентовані в параграфі 5 глави 3 КПК.

Четверта особливість – *нормативність*, полягає в тому, що чинне кримінальне процесуальне законодавство закріплює процесуальні форми та засоби реалізації цієї функції і, як зазначено вище, правовий статус суб'єктів, які їх здійснюють.

В основу виокремлення суб'єктів, які здійснюють функцію сприяння кримінальному провадженню вважаємо за доречне покласти процесуальний інтерес, що дає можливість відділяти їх від суб'єктів, які виконують інші кримінальні процесуальні функції.

Процесуальний інтерес цих суб'єктів можна визначити як усвідомлене прагнення, яке зумовлене необхідністю реалізації їх правового статусу (прав чи обов'язків) для досягнення мети і виконання завдань кримінального провадження, спрямоване на ефективне задоволення публічних, суспільних або приватних потреб при здійсненні кримінального провадження шляхом використання правових засобів, передбачених процесуальним законом. Таке прагнення не може зумовлюватися потребами щодо вирішення основних питань кримінального провадження (зокрема щодо засудження чи виправдання особи, встановлення розміру і відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди тощо), адже в такому разі цей інтерес набуває не просто процесуального, а матеріально-правового характеру. Це означає, що суб'єкти, які здійснюють функцію сприяння кримінальному провадженню, не можуть бути заінтересовані у результатах кримінального провадження. Наявність же такої заінтересованості, виключає можливість їх участі у провадженні або, коли йдеться про свідків (це єдиний виняток щодо можливої не процесуальної заінтересованості), накладає відбиток на оцінку достовірності їх показань.

Слід звернути увагу на те, що КПК України передбачає певне коло суб'єктів, які не відносяться до сторін кримінального провадження, іменуючи їх іншими учасниками кримінального провадження. Аналізуючи параграф 5 глави 3 КПК України, бачимо, що досліджувана функція охоплює функціональну спрямованість діяльності заявника, викривача, свідка, понятого, експерта, спеціаліста, перекладача, секретаря судового засідання, судового розпорядника (крім цивільного позивача та цивільного відповідача, їх представників та законних представників), а також не указаних у п. 25 ст. 3 КПК, однак таких, що також можуть бути віднесені до інших учасників кримінального провадження - статисти та батьки, опікуни, піклувальники, адміністрація дитячої установи, яким передано під нагляд неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого (якщо вони не визнані законними представниками, оскільки у цьому випадку вони виконують функцію захисту).

Вищевказані суб'єкти, безумовно, не здійснюють основні кримінально-процесуальні функції; мають права та обов'язки, що спрямовані на забезпечення належного руху кримінального провадження та реалізації його загальних завдань, викладених у ст. 2 КПК України; вони не мають власного або представницького інтересу у вирішенні кримінально-правового конфлікту, однак мають ряд інтересів процесуальних. Так, наприклад, процесуальний інтерес для заявника – це прагнення повідомити про вчинене кримінальне правопорушення і отримати належну реакції держави щодо початку кримінального провадження; для експерта – прагнення застосувати свої спеціальні знання при проведенні експертизи і дачі висновку; для понятого – прагнення посвідчити перебіг слідчої (розшукової) дії, до участі в якій його було залучено.

Спільною же ознакою суб'єктів, які здійснюють функцію сприяння кримінальному провадженню є те, що їх діяльність за своїм характером є епізодичною, вони не наділені владними повноваженнями і в них, за загальним правилом, відсутній як власний, так і представлюваний інтерес (виключенням може бути свідок, яким інколи може бути родич чи знайомий підозрюваного,

обвинуваченого, потерпілого і в якого може мати місце упередженість до вказаних суб'єктів, певна заінтересованість в результатах кримінального провадження).

Дане твердження повністю співпадає з думкою О. Г. Шило, яка зауважує, що законні інтереси притаманні всім суб'єктам кримінальних процесуальних відносин. Вони є не лише в обвинуваченого та потерпілого, а й у суб'єктів, які сприяють кримінальному провадженню, беруть у ньому епізодичну участь [11, с. 59].

Висновки. Підсумовуючи зауважимо, що в теорії кримінального процесуального права виділяють безліч кримінальних процесуальних функцій, які суттєво різняться між собою, але вони логічно взаємопов'язані та взаємообумовлені завдяки чому система кримінального провадження власне і досягає поставленої мети координуючи всі свої дії. При цьому, виділення функції сприяння кримінальному провадженню є необхідним для визначення напрямків кримінальної процесуальної діяльності суб'єктів, які не відносяться до сторін кримінального провадження та які не мають власного або представницького інтересу у вирішенні кримінально-правового конфлікту. Такій функції притаманні основні ознаки, якими наділені кримінальні процесуальні функції загалом, а саме: векторність, суб'єктність, нормативність та генеруючий характер. До суб'єктів, які здійснюють дану функцію відносять: заявника, викривача, свідка, понятого, експерта, спеціаліста, перекладача, секретаря судового засідання, судового розпорядника, а також осіб не указаних у п. 25 ст. 3 КПК, однак таких, що також можуть бути віднесені до інших учасників кримінального провадження - статисти та батьки, опікуни, піклувальники, конфіденційний співробітник, представник персоналу органу пробації, адвокат свідка, заставодавець, поручитель, адміністрація дитячої установи, яким передано під нагляд неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого (якщо вони не визнані законними представниками, оскільки у цьому випадку вони виконують функцію захисту).

Література:

1. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальна діяльність: проблеми визначення поняття. *Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць*. Вип. 64. 2012. С. 461-468.
2. Грошевий Ю. М., Тацій В. Я., Туманянц А. Р. та ін. Кримінальний процес: підручник. Харків: Право, 2013. 824 с.
3. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2015. 602 с.
4. Лобойко Л. М., Банчук О. А. Кримінальний процес: навчальний посібник. Київ: Ваіте, 2014. 280 с.
5. Карабут Л. Система кримінальних процесуальних функцій. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2014. №2. С. 44-47.
6. Зубач І. М. Функція захисту у сучасному кримінальному провадженні України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2014. №810. С. 178-183.
7. Грошевий Ю. М., Тацій В. Я., Туманянц А. Р. та ін. Кримінальний процес: підручник. Харків: Право, 2013. 824 с.
8. Коваленко В. В., Удалов Л. Д., Письменний Д. П. Кримінальний процес: підручник. Київ: «Центр учбової літератури», 2013. 544 с.
9. Вапнярчук В. В. Суб'єкти кримінального процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. №1 (76). С. 160-168.
10. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2015. 602 с.
11. Шило О. Г. Теоретичні основи та практика реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2011. 479 с.